

Lisa 1 - Läbivate põhimõtete ehk printsiipide seletus¹

Kestlikkus ehk jätkusuutlikkus - süsteemi, protsessi või seisundi omadus kesta või areneda lõppematult, ajalist piiri tunnetamata. Vastandsõnaks on jätkusuutmatus. Kestlik (ka säästev, jätkusuutlik) areng on protsess, mis tagab nii praegu kui tulevikus inimesi rahuldava elukeskkonna ja majanduse arenguks vajalikud ressursid keskkonda oluliselt kahjustamata ja looduslikku mitmekesisust säilitades.

Kestliku (ka jätkusuutliku, säästva) arengu all mõistetakse sihipärast arengut, mis parandab inimeste elukvaliteeti kooskõlas loodusvarade ja keskkonna talumisvõimega. Jätkusuutliku arengu eesmärk on saavutada tasakaal sotsiaal-, majandus- ja keskkonnavaldkonna vahel ning tagada täisväärtuslik ühiskonnaelu praeguste ja järeltulevate põlvete jaoks. Jätkusuutlik areng hõlmab enamikku eluvaldkondadest.

Jätkusuutlikkuse kontseptsioonile pandi alus juba 1960.–1970. aastatel, kui otsiti võimalusi ökoloogiliste probleemide lahendamiseks, et säilitada kvaliteetne looduskeskkond ka tulevaste põlvete jaoks. Põlvkondadevahelise vastutuse probleem ei puuduta aga ainult ökoloogiat, vaid kõiki eluvaldkondi. ÜRO-le esitatud nn Brundtlandi aruandes „Meie ühine tulevik“ ("Our Common Future") rõhutatakse jätkusuutliku arengu kolme põhikomponenti: keskkonnakaitset; majanduslikku arengut; sotsiaalset võrdsust. Seejuures lähtutakse nii ratsionaalse arengu (ehk „mõistliku kasutamise“) põhimõttest kui ka vajadusest tagada ressursside õiglane jaotus.

Edasistes uurimustes on eelnimetatud kolmele komponendile lisandunud ka neljas – institutsionaalne jätkusuutlikkus, mis sisaldab muu hulgas avalikkuse teadlikkust ja informeeritust, rahvusvahelist koostööd, institutsionaalset ja seadusandlikku raamistikku ning tsiviilühiskonna kaasamist. Ühiskonna jätkusuutlikku arengut tuleb vaadelda inimkesksena ehk sihipärast suunatud arenguna, mis tagaks sotsiaalse õigluse ja inimeste elukvaliteedi paranemise kooskõlas loodusvarade olemi ja ökosüsteemide taluvusvõimega. Jätkusuutlik areng taotleb seega majandus-, sotsiaal- ja keskkonnavalast tasakaalu, jätkusuutlikku institutsionaalset süsteemi ning täisväärtuslikku ühiskonnaelu ja sotsiaalset turvalisust.

Jätkusuutlikkusel on neli mõõdet: sotsiaalne, majanduslik, ökoloogiline ja institutsionaalne.

Eelnevast lähtudes on välja pakutud ka tugeva ja nõrga jätkusuutlikkuse kontseptsioon. Tugeva ehk ökoloogilise kriteeriumi täitmiseks on vaja tagada olemasoleva kapitali (looduskapitali ja inimese loodud kapitali) sama kogus ka tulevikus. Nõrga ehk majandusliku kriteeriumi pooldajad peavad aga oluliseks üksnes kapitali koguhulga samaks jäämist inimese kohta, s.t looduskapital võib väheneda, kui inimese loodud kapitali kasv seda kompenseerib.

Jätkusuutlikkus taotleb tasakaalu inimesi rahuldava elukeskkonna ja majanduse arengu vahel ning eeldab üldsuse osalemist, säästvale arengule orienteeritud majandushoobade, nt ökomaksureformi rakendamist ning vajalike hoiakute, eeskätt keskkonnahoidliku nõudlus- ja tarbimiskultuuri kujundamist.

Ruumilise planeerimise ja ehitussektori mõttes on oluline keskkonnaressursid olemasolevad hooned. Olemasoleva hoonefondi kasutamine ja energiatõhusamaks kohendamine on tihti keskkonnasäästlikum kui uute hoonete ehitamine. Kõige „rohelisem“ on maja, mis on juba ehitatud. Taastamiskõlblike hoonete lammutamise minimeerimine ja transpordi mõjude vähendamine on samuti keskkonnapoliitika meetmed. See on eriti oluline teades, et rohkem kui 1/3 Eesti ehituspärandist on avariilises seisukorras

¹Märkus: Vajadusel tutvu ka Maakonna arengustrateegia koostamise juhendi (03.12.2018) lisaga 1 – Mõisted ja lühendid: <https://www.rahandusministeerium.ee/et/regionaalareng-ja-poliitika>

või hävimisohus. Halvem on olukord kahaneva elanikkonnaga piirkondades, kus kinnisvaraturg ei toimi ja leidub palju tühje maju. Mälestised säilivad kõige paremini, kui need on kasutuses, seetõttu on strateegiliselt vajalik olemasoleva väärtarhitektuuri eelistamine uute hoonete ehitamisele ja ajalooliste linnasüdame arendamine. Tuleb soodustada väärtuslike ajalooliste hoonete korrastamist ja kohandamist uutele funktsioonidele selleks, et piirkondi korrastada, elavdada ning atraktiivsemaks muuta.

Ligipääsetavus – juurdepääs füüsilisele keskkonnale, transpordile, teabele ja suhtlusele sealhulgas info- ja kommunikatsioonitehnoloogiatele ja -süsteemidele, ning muudele avalikele ehitistele ja teenustele nii linna- kui ka maapiirkondades.

Ehitusliku keskkonna, välialade, info ja kommunikatsiooni ligipääsetavus on keeruline teema, kuna erinevate puuetega inimestel on ligipääsetavuse osas erinevad vajadused. Kuid arvestada tuleks eelkõige sellega, et iga uue algatuse osas tuleb kohe algfaasis läbi mõelda, kuidas erinevad kasutajad (sh lapsed, eakad, ajutise liikumisraskusega inimesed) rajatud keskkonnas või inforuumis toime võiksid tulla.

Eesti võttis kohustuse parandada järjepidevalt puuetega inimeste olukorda ratifitseerides 2012. aastal ÜRO puuetega inimeste õiguste konventsiooni, mille artikkel 9 toob välja, et andmaks puuetega inimestele võimalus iseseisvaks eluks ja täielikuks osalemiseks kõigis eluvaldkondades, peab riik võtma asjakohaseid meetmeid selle tagamiseks

Puudega inimestele ligipääsetavuse tagamiseks on vaja nii abivahendeid, mis aitavad kompenseerida individuaalseid tegevus- ja funktsioonipiiranguid, kui ka kohandada keskkonda, teenuste osutamist, infoedastusviise ja suhtlusvõimalusi. Kultuurile ligipääs tuleb tagada ka eakatel, teisest rahvusest elanikele ja kõikidele haavatavatele ühiskonnagruppidele, mis tagab ühiskonna tervikliku heaolu ja elukvaliteedi.

Ligipääsetavus on olemuselt tihedalt seotud universaalse disainiga, võimaldades toodete loomist, mis on kasutatavad kõikide inimeste poolt vastavalt nende vajadusele. Universaalne disain lähtub sellest, et keskkond peab olema kasutajasõbralik kõigile - ilma erilahendusi rakendamata. ÜRO puuetega inimeste õiguste konventsioonis on universaaldisain defineeritud kui toodete, keskkonna, programmide ja teenuste disainimine sellisel viisil, mis muudab nad suurimal võimalikul määral kõigile inimestele kasutatavaks ilma vajaduseta teha kohandusi või kasutada eridisaini.

Kuigi rahvastik vananeb, aitab seda protsessi teatud ulatuses mahendada ligipääsetavuse tagamine. Ligipääsetavam keskkond on ka nõ konkurentsieelis KOVile ja on seda veel enam tulevikus pidades silmas rahvastiku vananemist aga ka pere- ja lapsesõbralikkust. Seega tuleks ligipääsetavuse parandamine läbivalt strateegiasse sisse kirjutada. Ligipääsetavus tähendab, et kogu elanikkond on elu- ja infokeskkonda kaasatud ja kõikidele on tagatud võrdsed võimalused ühiskonnaelust osa võtta. Oluline on mõista, et kui jätta kõrvale ametlik puude statistika, on pea kõikidel inimestel mõni erivajadus, millega keskkonna loomisel tuleb arvestada. Erivajadus võib tuleneda inimese vanusest, kasvust või muust füüsilisest omadusest ning võib olla ka liikumise abivahend, lapsevanker, prillid või muu. Kõige sagedamini oleme harjunud ligipääsetavusest mõtlema füüsilise erivajaduse kontekstis, kuid on oluline, et erinevates keskkondades saaksid iseseisvalt liikuda ja ühiskonnaelus osaleda ka nägemis- ja kuulmispuudega inimesed. Veel enam, ligipääsetava keskkonna loomine tähendab, et seal saavad mugavalt ja turvaliselt liikuda ning tegutseda ka eakad ja lapsed. Samuti lapsevankriga liikujad, ajutise vigastusega inimesed või ka lihtsalt jalakäijad või jalgratturid. Nt 2020. aastal läbi viidud laste ligipääsetavuse uuring näitas, et laste jaoks on avalikus ruumis liikumisel suurimaks takistuseks füüsilised aspektid, näiteks kui asjad on liiga kõrgel, aga probleeme on ka ligipääsuga informatsioonile, kui teave ei ole edastatud lapsele arusaadaval viisil. Samuti kogevad lapsed avalikus ruumis tõrjutust kaasliiklejatelt.

Pidades silmas rahvastiku muutusi tulevikus, on ligipääsetavuse edendamine ja tagamine siinkohal paratamatu osa. 2020. aasta jaanuari seisuga moodustasid kogu rahvastikust 19,3% lapsed ja noorukid, sealhulgas 16,5% neist on kuni 14-aastased ning 20% eakad, kes on 65-aastased või vanemad. Eakate

osakaal kogurahvastikust kasvab märkimisväärselt järgmistel aastakümnetel. Puudega inimesi on 2020. aasta alguse seisuga kokku 154 280, neist 5% kogu rahvastikust ehk 66 507 inimest on vanuses 18-65 . Lisaks esineb tervisest tulenevatel põhjustel suurel määral igapäevategevustes piiranguid 16,5% ning mõningal määral piiranguid 23,5% 16-aastastel ja vanematel inimestel.

KOVID saavad kohanemisele ja lõimumisele kaasa aidata toetava keskkonna loomisega – elanike informeerimise, ametnikkonna hoiakute kujundamise, oskuste ja teadlikkuse arendamise ja avalike teenuste osutamise abil. Oma olemuselt on kohanemis- ja lõimumist toetavad teenused omavalitsuslikud, sest aitavad kaasa kohalike elanike kaasamisele ja erinevate teenuste kasutamisele. Erinevatest päritoluriikidest saabuvad inimesed kogeavad Eestis raskusi olenevalt sellest, kui võrd erineb Eesti institutsionaalne ja kultuuriline elukorraldus päritoluriigi omast. Omavalitsuse teenused peaksid olema võimalikult suures ulatuses kättesaadavad e-teenustena ka välismaalastele, lihtsasti mõistetavad ja arusaadavad. Eeliskorras tuleb tähelepanu pöörata teenustele, mis on välismaalastele hädavajalikud, nagu elukoha registreerimine, lasteaia- ja kooli leidmine, samuti perearsti leidmine ning maksude deklareerimine, sotsiaalküsimustes nõustamine ja vajadusel ka keeleteo pakkumine: https://www.kul.ee/sites/kulminn/files/ulevaade_loimumis-ja_kohenemisteenustest_eestis_kohalikele_omavalitsustele.pdf

Kaasav disain – kaasav disain (ingl k *inclusive design*; kasutusel ka analoogse tähendusega terminid universaalne disain (*universal design*, disain kõigile - *design for all*) ei ole oma olemuselt uus disainivaldkond ega eraldi disaini eriala, vaid spetsiaalne lähenemisviis kujundamisele ja projekteerimisele, kus loojad võtavad arvesse võimalikult laia kasutajategrupi vajadusi ja huve, olenemata kasutaja eest või võimetest. Tegemist on laiatarbekaupade, keskkondade, hoonete ja teenuste disainiga, mille tulemus on ilma kohandusteta kasutatav ja ligipääsetav nii paljudele inimestele kui võimalik ja mõistlik. Rahuldades nii nende inimeste vajadusi, kellele toote või keskkonna kasutamine oli probleemne või võimatu, parandab kaasav disain kasutuskogemust ka kõigil teistel. Lihtsustatult öeldes on kaasav disain parem disain. Kaasava disaini rakendamise peamine eesmärk on tagada teistega võrdsed võimalused ning võrdne ühiskonnas osalemine neile inimestele, kes on piiratud toimetulekuvõimega, eemaldades olemasolevad tõkked ning takistades uute tõkete tekkimist. Kui puudega inimestele on ligipääsetavuse küsimust võimalik lahendada erimeetmetega, siis kaasava disaini puhul peab lahendus vastama kõikide kasutajate vajadustele. Disaini või kujundamise all peetakse silmas kõikide keskkonna kujundamisega seotud tööprotsesside ühist nimetajat. Siia alla käib strateegiline ja ruumiline planeerimine, arhitektuur, ehitus, tootarendus jm valdkonnad.

Ruumiline kättesaadavus - näitab kõige üldisemalt, kui hõlpsasti on võimalik inimesel jõuda vajalikesse asukohtadesse, vajalikus kohas ja vajalikul viisil. Kõigis toimepiirkondades peab olema piisav avalike ja erateenuste kättesaadavus. Seejuures tuleb toimepiirkondade keskustes tagada igapäevaelus oluliste avalike ja üldise majandushuvi teenuste kättesaadavus kogu toimepiirkonnale, mida ei pea tingimata osutama kodukoha lähedal. Muud olulisemad inimeste põhivajaduste rahuldamisega seotud kohaliku tasandi teenused peavad olema kättesaadavad elukohale lähemal, sh paikkondades väljaspool toimepiirkondade keskuseid. Keskvalitsus peab hoolitsema omavalitsuste piisava haldus- ja finantsvõimekuse eest kõigi nimetatud teenuste piisava kättesaadavuse tagamiseks.

Rahvastiku vananemine (ka **rahvastikuvananemine**) – rahvastikuprotsess, mille käigus vanemate eagruppide osatähtsus kasvab rahvastiku vanuskoosseisus. Rahvastiku vananemine pole pelgalt vanusrühmade kvantitatiivse vahekorra muutus, vaid demograafilise ülemineku tulemprotsess, mille käigus teiseneb põhimõtteliselt ja pöördumatult kogu ühiskond. Rahvastikuteadlased on tõdenud, et vananemise näol on tegu ühiskonna progressiga, võimalik, et suurimaga ajaloos. Uued võimalused ei avane aga iseenesest, vaid tuleb ühiskonna teenistusse sobitada – välja tuleb töötada mitmeplaaniline sotsiaal- ja rahvastikupoliitika ehk vananemispoliitika. Vananemispoliitika eesmärk on suunata ühiskonnakorraldust nii, et paratamatu ja pöördumatu rahvastikuvananemine ei pärsiks arengut, vaid vastupidi – tooks kasutusse arenguresursid. Vananemispoliitika puhul pole tegemist mingite üksikute meetmete rakendamisega, vaid ühiskonna kui terviku sihipärase kohandamisega uutele oludele. Vananemispoliitika tähendab uue rahvastikustruktuuri kohase ühiskonna ja majanduse ülesehitamist.

See nõuab selliste esmapilgul erinevatena tunduvate valdkondade nagu pensioni-, tervise-, elamu-, maksu-, transpordi-, info-, regionaal-, sotsiaalteenuste-, sotsiaalkaitse- jms poliitika integreerimist üheks tervikuks.²

Rahvastiku vananemist (ingl k *ageing, aging*) ei tohi segi ajada vanusnihkega (ingl k *aging*), millega puudutakse kokku rahvastikuprognoside koostamisel, kui elulemistõenäosuste abil tehakse kindlaks, palju mingi rahvastikurühm vananedes oma arvu poolest väheneb. Rahvastiku vananemist on tarvis eristada mitte ainult üksikisiku vananemisest, vaid ka inimese eluaja pikenedes, mis on elamistingimuste paranemise ning arstiteaduse jätku arengu ja terviskäitumise muutumise tulemusi.³

Rahvastiku kestlik kahanemine - kohanemine kahaneva ja väheneva elanikkonnaga, mis on paljudes kohtades juba täna ja lähitulevikus saamas uueks paradigmaks. Kahaneva elanikkonna tingimustes eeldab elukeskkonna kvaliteedi säilitamine tegevuste valdkonna- ja tasandite ülest läbimõtlemist, ruumilist koondamist ja ümberkorraldamist. Kahaneva asustusega piirkondades on vajalik kohandav planeerimine selleks, kuidas kujundada ruumilisest ebavõrdsusest mitmekesine elukeskkond. Jätkusuutlikus kohandamise protsessis on lahendused kohalikud, riik saab kujundada tegevuskeskkonna raamistikuga ja abistada kohalikke omavalitsusi. Planeeringuliselt tuleb alustada üldplaneeringu koostamisest, mis ei tugine kasvuillusioonile vaid on suunatud kahaneva ja vananeva elanikkonna tingimustega kohandamisele ja soodsa elukeskkonna kujundamisele. Soovitav on planeerida digiteenuste laialdasemat kasutuselevõttu igas eluvaldkonnas, samuti planeerida teenuseid uusisserändajatele ja teise emakeelega elanikele. See annab lisandväärtust kohalikule elukeskkonnale. Kahaneva asustusega piirkondades leidub kõrge kultuuriväärtusega, kuid tühjana seisvaid või alakasutatud hooneid või terveid linnalisi alasid (muinsuskaitsealad), mida on mõistlik eelisarendada. Korrastatud ja kasutuses olevad kultuuriväärtusega hooned parandavad elukeskkonda, muutes seda atraktiivsemaks, ning panustavad märkimisväärselt ehitus- ja turismisektorisse ning tööhõivesse.

Statistikaameti poolt 2019. aastal koostatud põhistsenaariumi kohaselt kahaneb Eesti rahvaarv aastatel 2020-2030 ligi 38 000 inimese võtta ehk 14%. Põhilises tööeas inimeste arv väheneb enam kui 43 000 võrra ehk 6%. Viimase viie aasta rändetrendi jätkudes sisserände (sh tagasirände) suurenemine võib aidata tööjõu vähenemist leevendada. Regionaalseid erinevusi süvendab linnastumine ja üks selle vorme – eeslinnastumine, koondumine tõmbekeskustesse ja ääremaastumine. Rahvaarv kasvab prognoosi kohaselt enam Harjumaal, Tartumaal püsib see samuti väikses kasvutrendis. Kõigis ülejäänud maakondades prognoositakse aga elanike arvu vähenemist. Kõige suurem elanike arvu vähenemine peaks toimuma Ida-Viru, Järva, Valga ja Jõgeva maakonnas. Kahaneva rahvaarvuga maakondades on elanikkond keskmisest vanem ja neis kujundab rahvastikku peamiselt suremus.⁴

Sooline võrdõiguslikkus – olustik, milles on õigusaktidega tagatud, et tööelus ja hariduse omandamises ning teistel seaduses ettenähtud juhtudel on naistel ja meestel võrdsed õigused, kohustused, võimalused ja vastutus.

Maakondade arengustrateegiate koostamisel ja rakendamisel tuleb arvestada ka soolise võrdõiguslikkuse seadusega (SoVS), mille § 9 näeb ette riigi- ja KOV-üksuste asutuste ülesanded soolise võrdõiguslikkuse edendajatena ning kus on mh sätestatud riigi- ja KOV-üksuste asutuste kohustus soolist võrdõiguslikkust süstemaatiliselt ja eesmärgistatult edendada ning muuta tingimusi ja asjaolusid, mis takistavad soolise võrdõiguslikkuse saavutamist. Samuti näeb SoVS § 9 (lg 2) ette, et riiklikke, piirkondlikke ning institutsionaalseid strateegiaid, poliitikaid ja tegevuskavasid planeerides, ellu viies ja hinnates peavad nimetatud asutused lähtuma naiste ja meeste erinevatest vajadustest ja ühiskondlikust staatusest ning arvestama, kuidas rakendatud ja rakendatavad meetmed mõjutavad naiste ja meeste

² Jänes-Kapp, K., Katus, K., Puur, A., Põldma, A. „Demograafia ja rahvastikuarengu seaduspärasustest“ Koolibri, 2005

³ „Mitmekeelne demograafiasõnastik“ Eesti Demograafia Assotsiatsioon, Tallinn, 1993

⁴ Riigikontrolli aastaraport. 09.11.2020

olukorda ühiskonnas. Arengustrateegiate koostajatel oleks asjakohane tutvuda ka SoVS kommentaaridega, mis aitavad ettenähtud kohustusi täita⁵.

Juhime tähelepanu ka SoVS § 9 lõikele 3, mis näeb ette, et soolise võrdõiguslikkuse edendamise kohustuste täitmist planeerides ning neid kohustusi täites konsulteerivad riigi- ja kohalike omavalitsusüksuste asutused vajaduse korral asjakohaste huvigruppide ning mittetulundusühendustega, kellel on õigustatud huvi aidata võidelda soolise diskrimineerimise vastu, toetamaks võrdse kohtlemise põhimõtte järgimist.

Soolise võrdõiguslikkuse seaduses sätestatud ülesannete täitmiseks oleks asjakohane muuhulgas:

- 1) Töökohtade loomisel ja ettevõtluskeskkonna kujundamisel seada eesmärgiks atraktiivsete töökohtade ja ettevõtluskeskkonna loomine nii naistele kui meestele. Igati soodustada ja julgustada ümberõpet ja tööleasumist mittetraditsioonilistele töökohtadele (näiteks korraldada noormeestele töövarjupäevi ja/või praktikapäevi sotsiaalhoolekande ja tervishoiu valdkonnas jms);
- 2) Suurendada loodus-, tehnika- ja teadusalase (LTT) huvihariduse kättesaadavust igas vanusegrupis poistele ja tüdrukutele;
- 3) Kavandada meetmeid naiste ettevõtlusaktiivsuse toetamiseks ja rahvusvahelistumise suurendamiseks, luues naisettevõtjatele koostöö- ja mentorvõrgustikke. Töökohtade arv, kus traditsiooniliselt on töötanud enamasti naised, on kohalikul tasandil viimastel aastatel oluliselt vähenenud. Just naiste suurem ettevõtlusaktiivsus ja nende poolt loodud ettevõtted võivad saada üheks oluliseks arengumootoriks kohaliku majanduse edendamisel ja kogukonna püsimisel.

Kõiki statistilisi andmeid tuleks võimalusel esitada ja analüüsida ka soolises lõikes, et tagada soolise võrdõiguslikkuse seaduses ettenähtud soolise võrdõiguslikkuse edendamise kohustuse täitmine.

Mitmekesisus - (ingl k *diversity*) on inimese eripärast tulenev ainulaadsus, mis annab talle elukogemuse ning sellest tulenevalt potentsiaali panustada ühiskonnaellu oma unikaalse visiooni, oskuste ja kogemustega. Mitmekesisusest rääkides saab arvesse võtta inimeste vanust, sugu, etnilist tausta, emakeelt, rassi, puuet, tervise seisundit, seksuaalset sättumust jne. Mitmekesisuse mõistega tähistatakse nii väärtushoiakut kui ka põhimõtet suurendada erinevuste suhtes sallivat ja austavat suhtumist. See on läbiv põhimõte, mis eeldab võrdse kohtlemise, õiguste austamise ja kaasamise viimist organisatsiooni üldisesse strateegiasse.

Ühiskonnas on mitmekesisus inimeste elu osa nii Eestis kui kõikjal maailmas. Inimesed erinevad üksteisest oma väljanägemise, päritolu, huvide ja tegevuste, valikute ja võimete poolest, aga meil kõigil on ühesugune inimväärikus. Demokraatlik riik kohtleb inimesi võrdselt ja arvestab inimeste eripäradega. See tähendab, et ühiskondlikud reeglid ja sotsiaalsed normid peavad neid erinevusi arvestama, et tagada kõigile võrdsed võimalused ja kaasatus.

Kõik inimesed erinevad üksteisest oma väljanägemise, huvide ja tegevuste, valikute ja võimete poolest, aga on võrdselt inimesed. See tähendab, et ühiskondlikud reeglid ja sotsiaalsed normid peavad neid erinevusi arvestama, et tagada kõigile ühiskonnas võrdsed võimalused. Kõik peaksid saama ühiskonnas kasutada oma potentsiaali maksimumini. Ühelt poolt tähendab see nende eripärade austamist ja teiselt poolt ühiskonda, mis põhineb võrdsel kohtlemisel.

Mitmekesisuse juhtimine aitab organisatsioonidel oma tegevuses paremini arvestada töötajate ja klientide individuaalseid erinevusi, sh nende vajadusi, eelistusi ja harjumusi, ning seeläbi edendada võrdset kohtlemist. Piirkondades, kus on teise kodukeelega rahvastiku väike osakaal, on ka kohalike omavalitsustel vähene valmisolek kohanemis- ja lõimumisvaldkonna küsimustega tegelemiseks, samuti võivad puududa teadmised juba olemasolevatest riigiteenustest. Enamikus kohalike omavalitsuste arengukavadades ei ole kohanemis- ja lõimumisvaldkonnaga tegelemist eraldi esile tõstetud, samas võib

⁵https://www.sm.ee/sites/default/files/content-editors/eesmargid_ja_tegevused/Sooline_vordoiguslikkus/soolise_vordoiguslikkuse_seadus_kommenteeritud_valjaanne.pdf

piiriülene tööjõu liikumine vajadust lõimumist toetavate teenuste järele ootamatult esiplaanile tõsta. Mitmekesisus puudutab organisatsioonikultuuri tervikuna ning oluline on teemaga tegeleda organisatsiooni kõikidel tasanditel, et muuta erinevused tugevusteks.

Mitmekesisuse mõõdikuid on mitmeid: enamus viiteid nendele esineb ökoloogia ja liigilise mitmekesisusega seotud kirjanduses, kuid samad printsiibid on kasutusel ettevõtluse ja riskijuhtimise valdkonnas. Näiteks eeldatakse, et mida mitmekesisem on ettevõtte toodang, seda hajutatamad on selle tootmisega seotud riskid. Kui teatud andmehulga baasil saab moodustada uuritavaid rühmasid ja leida nende rühmade suurusi või omadusi võrdsetel alustel kirjeldavaid väärtusi, siis on võimalik statistiliste vahenditega väljendada mitmekesisust. Näiteks bioloogilise mitmekesisuse hindamisel vaadeldakse erinevate liikide arvukust. Ruumilise planeerimise valdkonnas on üheks olulisemaks uurimisvaldkonnaks maakasutuse mitmekesisuse ja kontsentratsioonide uurimine.

Keskvalitsuse ja kohalike omavalitsuste partnerlus - mitmekihilise valitsemise kasvu tingimusi on üha enam poliitikavaldkondi, kus nii nende kujundamise, rakendusviiside disainimise kui poliitikaeesmärkide saavutamise eeldab riigi keskvalitsuse ja kohalike omavalitsuste partnerlust ja koostöös panustamist. Paljud riigivalitsemise ja avalike teenuste tagamise ülesanded on üha enam sisuliselt riigi ja omavalitsuste jagatud pädevuses. Riigihalduses ei ole seni alati olnud piisvaid mehhanisme, mis sellist tüüpi tegevusi võimaldavad saavutada. Koosloomelise poliitika kujundamiseks, rakendamiseks ja eesmärkide saavutamiseks on vajalik oluliselt tugevdada partnerlusformaate, mis võimaldavad riigi keskvalitsuse ja kohalike omavalitsuste koosloomelist strateegilist planeerimist ja poliitikate rakendamist.

Lisa 2 - Majandusarengu ja ettevõtluse taustaanalüüs

Detailsed soovitusel taustaanalüüsiks, mille alusel täiendada maakonna arengustrateegia teksti ja tegevuskava majandusarengu ja ettevõtluse valdkonnas.

Olemasolev ettevõtluskeskkond

See osa taustaanalüüsis võiks sisaldada statistilist ülevaadet maakonnas tegutsevatest ettevõtetest. Soovitatav on alustada ülevaate koostamist Maksu- ja Tolliameti kogutud avalikest näitajatest, millele võib lisada ka muudest andmekogudest kogutud asjakohaseid andmeid.

Välja võiks tuua näiteks järgmised andmed maakonna ettevõtete kohta:

- maakonna territooriumil tegutsevate ettevõtete arv, valdkondlik jaotus (EMTAK 2008 tegevusalade järgi, sh eksportivate ettevõtete arv; ettevõtete käive, sh ekspordikäive ja kasum äriregistri andmetel kolm viimast aastat);
- maakonna ettevõtetes töötavate inimeste arv (andmestiku olemasolu korral ka informatsioon töötajate arvu kohta väljastpoolt maakonda (nt võõrtöäjõud));
- maakonna olemasoleva tööjõu näitaja vs maakonna töökohtade arv;
- ettevõtete suurus töötajate arvu järgi;
- töötajate keskmine töötasu tegevusalade lõikes (sektorite põhiselt, EMTAK 2008);
- võimalusel maakonna parimad palgamaksjad, parimatest palgamaksjatest ettevõtete arv ja nende profiil;
- maakonna olulisemate sektorite kirjeldus, sh loodav lisandväärtus.

Soovitav on koostada SWOT-analüüs maakonna ettevõtluskeskkonna hetkeolukorra kohta. Selles osas võiks välja tuua maakonna ettevõtluskeskkonna: a) tugevused; b) nõrkused; c) arenguvõimalused ja d) ohud. Arenguvõimaluste analüüsis tuleb arvesse võtta ka planeeringutega juba kavandatud ettevõtlusalasid. Samuti saab siinkohal kirjeldada maakonna olulisemate ettevõtete kohta tarneahelas ja sellest tulenevaid võimalusi töusta tarneahelas kõrgemale.

SWOT analüüsi arenguvõimalustest lähtuvalt saab kujundada ettevõtluskeskkonda arendavate terviklike strateegiliste tegevuste kompleksi ja kirjeldada tegevuskavas.

Läbi tuleks mõelda näiteks järgmised küsimused:⁶

- millised on maakonna konkurentsieelised;
- maakonna olulisemate tegevusalade sektoranalüüs;
- milline on maakonna tööhõive struktuur, millised on olemasolevad tööjõureservid;
- kas ja kuidas toetab regionaalne (kutse)haridusvõrk maakonna ettevõtete vajadusi spetsialistide leidmisel;
- millised ettevõtluskeskkonda arendavatest tegevustest tänaseks puuduvad ja mida oleks vaja edaspidi arendada, et arendustegevused oleks kompleksed (oleks kaetud kaardistatud kitsaskohad) – nt kas ja kuidas ollakse info, tegevuste ja rahaga valmis toetama uute töökohtade loojaid tööjõu leidmisel, ühiskondliku transpordi kohandamisel ettevõtjate vajadustele, töötajate väljaõppega seotud kulude katmisel, elukoha leidmisel, tugiteenused spetsialisti elukaaslasele töökoha leidmisel (kogukonna abi), lastele lasteaiakoha leidmisel jmt, mis pakuvad saabuvale ettevõtjale kompleksset lahendust;
- koostöö üldharidus- ja kutsekoolide (sh noorte ettevõtlikkuse arendamise teemad), kolledžite ja kõrgkoolidega ning noorsootöösutuste ja –organisatsioonidega, millised on koostöö tegevused ja milliseid kitsaskohti sellega lahendatakse;
- oluline on ettevõtluskeskkonna ja tööhõive teemade juures tähelepanu pöörata noorte tööturule sisenemisele, noorte ettevõtlikkuse toetamisele (sh õpilasfirmad, omaalgatus ja omaalgatuse

⁶ Alljärgnev loetelu võiks olla üheks aluseks maakonna ettevõtluse arengukava koostamisel.

toetamine nt läbi omaalgatusfondi), töösuste arendamisele (nt läbi õpilasmalevate korralduse);

- koostöö piirkondlike arendusorganisatsioonidega (sh maakondlikud arenduskeskused, regionaalsed kompetentsikeskused, toimivad klastrid, inkubaatorid jm tugistruktuurid), millised on koostöö tegevused ja milliseid kitsaskohti sellega lahendatakse;
- millist tuge pakutakse alustavatele ja tegutsevatele ettevõtetele ning potentsiaalsetele uutele tulijatele (toetused, arendustegevused, tugistruktuurid, välisinvesteeringute maandamine, maa- ja planeerimisküsimused⁷, teenused teadmismahukuse suurendamiseks jne);
- millised on maakonnas olemasolevad ja kavandatavad tööstusalad⁸ ning mis on nende vajadus ja roll maakonna arengus⁹.

Arengustrateegias võiks olla läbi mõtestatud ka maakonna seisukohast oluliste erateenuste võrgustike (pangakontorid, sularahaautomaadid või postipangad, hambaravi, apteek, postkontor, tankla, toidu- ja esmatarbekaupade kauplus, ehituskaupade kauplus jms) toimimine ja nende arendamise vajadus ja perspektiivikus ning vajalik avaliku sektori tugi nende teenuste toimimise tagamiseks.¹⁰

Soovitav ettevõtluskeskkond¹¹

Soovitava ettevõtluskeskkonna kujundamiseks tuleks maakonnas kokku leppida, millist ettevõtluskeskkonda soovitakse oma territooriumil kujundada, millist arengut oleks selleks vaja ja milliseid samme saavad maakonna omavalitsused jt piirkondlikud partnerid üheskoos sellise arengu esile kutsumiseks astuda? Sarnaselt muude valdkondadega eeldab ka see prioriteetide seadmist, sest igat asja natuke tehes jääb soovitav muutus saavutamata. Arvestama peab seejuures eelnevalt soovitud olemasoleva ettevõtluskeskkonna SWOT analüüsiga, seal välja toodud tugevuste, nõrkuste, arenguvõimaluste ja ohtudega.

Nii piirkonna elanike, ettevõtjate kui võimalike investorite jaoks peaks andma maakonna arengustrateegia selgelt edasi järgmise olulisema info:

- Milliseid võimalusi maakond (tootmis)etevõtetele pakub?

Siin võiks välja tuua olulisemad arendussuunad ja –prioriteetid ettevõtluse osas: milliseid teenuseid, tugistrukture, taristut arendatakse, millist koostööd soovitakse erasektoriga teha jne. See osa peaks kindlasti olema kooskõlas kehtiva üldplaneeringuga.

- Millise profiiliga ettevõtteid oma territooriumile või selle teatud osadele eelistatult tegutsema soovitakse?

Arengustrateegia ettevõtluse osa võiks anda selge sõnumi ka tööstusharude või ettevõtlussektorite parameetrite kohta, mida oma territooriumile eelistatult otsitakse või millise ettevõtlussektori tegevusi piirkonda ei soovita. See vähendaks hilisemat asjatut ajakulukat menetlust ettevõtjate jaoks, kelle tegevusala pole piirkonda oodatud. Samuti aitaks eelistatud ettevõtluse kirjeldamine (seostatult seda tüüpi ettevõtteid soovivate arendustegevustega) kaasa soovitud klastrite ja sünergia tekkimisele piirkonnas. Ka see osa peab olema kooskõlas kehtivate ja/või koostatavate KOVide üldplaneeringute ning maakonnaplaneeringuga.

⁷ Tähtis aspekt on detailplaneerimise menetlemise aeg (keskmiselt, minimaalselt, maksimaalselt).

⁸ Seetõttu tuleks kavandatavate tööstusalade juurde lisada info nii valmimisaja kui ka kavandatava taristu kohta (elektrivõimsus, vee-kanalisatsiooni võrgu kavandatavad mahud (kas piisab näiteks toiduainetetööstusele), teedevõrk, internetiühenduste kiirus jne).

⁹ Kui sõnastada info tööstusalade kohta tervikliku väärtuspakkumisena (nt arendusdokumendi lisades), siis saavad selle aluseks võtta ettevõtjad ise ja neile infot vahendavad maakondlike arenduskeskuste investorkonsultandid, EAS Välisinvesteeringute Keskus, Eesti välisesindajad.

¹⁰ Eespool toodud loetelu võib olla aluseks maakonna sotsiaalse taristu alase arengudokumendi koostamisel.

¹¹ Alljärgnev osa kogu siinkohal väljapakutud sügavamas ulatuses võib olla üheks aluseks maakonna ettevõtluse arengukava koostamisel.

- Milliseid tugiteenuseid ja -võrgustikke on kavas maakonnas ühiselt ettevõtluse arengu toetamiseks/ suunamiseks arendada?

Arengustrateegia peaks määratlema prioriteetsed tegevused, valides nt tööstusalade, klastrite, kompetentsikeskuste arenduse, maakondlike arenduskeskuste teenuste laiendamise, üürikorterite olemasolule jm tööjõuprobleemide lahendamisele kaasaaitamise jm võimalike tegevuste seast olulisimad, millel on kõige selgem mõju soovitud ettevõtluse arengusuunale piirkonnas.

- Kas ja millist sotsiaalset ja tehnilist tugitaristut peaks maakond / KOV ühiselt ettevõtluse arendamiseks pakkuma?

Oluline on analüüsida, et milliseid ettevõtluse arendamiseks vajalikke tugistruktuure erasektor ei paku. Näiteks, kas on vaja munitsipaalkortereid, mida on võimalik ettevõtjatele tööjõu majutamiseks välja üürida? Või kas on vaja luua kaugtöökeskused ehk vajalike kommunikatsioonidega tööpaigad, kus inimestel oleks võimalik oma tööandja heaks kohapeal tööd teha? Kui palju selliseid tugistruktuure on vaja ning kus peaksid need ruumiliselt paiknema - kui suur ja millistes piirkondades on maakonnas katmata vajadus munitsipaalkorteritele; kui suur on maakonna vajadus kaugtöökeskuste tööpaikadele jms.

- Kas ja millise taristu ühiselt arendamiseks vajavad maakonna KOVid erasektori abi?

Ettevõtluskeskkonna ja teenuste võrgustike kavandamisel ja rajamisel on vajalik juba ette läbi mõelda ja analüüsida mõju liikuvusele, ligipääsetavusele ja kättesaadavusele, sh lähtuda arengu suunamisel mh hea taristu ja ühistranspordiühenduste olemasolust.

Maakonna arengustrateegias on oluline näidata ära potentsiaalsed avaliku ja erasektori koostöö ehk PPP-projektid, mida soovitakse arendada omavalitsuste poolt ühiselt (milline vajalik taristu on maakonnas puudu, kuid lähima 15 aasta jooksul vajalik) ning milles osalemises võiks olla huvi ka erasektoril.